

Matjorda – grunnlaget for det arktiske landbruket

Matjordprogram for Troms og Finnmark
2019-2022

Ett av fire delprogram under Regionalt bygdeutviklingsprogram for Troms og Finnmark - et strategiprogram for næringsutvikling og miljøinnsats i landbruket

Fylkesmannen i Troms og Finnmark

*Romssa ja Finnmarkku fylkkamánni
Tromssan ja Finmarkun maaherra*

Innhold

1. Innledning.....	3
1.1. Føringer for utarbeidelse av programmet.....	3
1.2. Prosess.....	3
2. Status.....	4
3. Hovedmål	4
4. Satsingsområder.....	5
4.1. Jordvern.....	5
4.2. Eiendomsstruktur og jordleie	6
4.3. Driveplikt	7
4.4. Nydyrking.....	9
4.5. Agronomi	10
5. Virkemidler	12
5.1. Juridiske virkemidler.....	12
5.2. Økonomiske virkemidler	13

1. Innledning

Troms og Finnmark er en stor region i geografisk målestokk, men lite dersom man ser på folketall; 241 800 innbyggere fordelt på 74 494 km². Vi har 1 170 aktive jordbruksbedrifter og 331 000 dekar jord i drift. Av regionens totale areal er 0,7 % dyrka jord totalt, 0,4 % dyrka jord i drift og 2 % er dyrkbar jord. En del av den dyrka og dyrkbare jorda ligger langt unna, eller er utilgjengelig for de aktive landbruksforetakene.

Dette forteller oss at dyrka og dyrkbar jord er en begrenset ressurs i Troms og Finnmark. I deler av fylket er det vanskelig å få tak i jordbruksarealer for de som ønsker å utvide drifta. I andre deler av fylket, der jordbruksaktiviteten går ned er gjengroing en utfordring.

I et langsiktig perspektiv er det viktig å forutse fremtidige behov. Årlig gjenopptas drifta på flere nedlagte gårdsbruk rundt i regionen. Dette forteller oss at det er viktig å ta vare på jordbruksarealene, spesielt i pressområder, men også i utkantstrøk. Matjorda danner også grunnlaget for det samiske jordbruket i Troms og Finnmark.

1.1. Føringer for utarbeidelse av programmet

Matjordprogrammet for Troms og Finnmark 2019-2022 er det delprogram i *Regionalt bygdeutviklingsprogram* (RBU) for Troms og Finnmark 2019-2022. Alle fylker i Norge har utarbeidet RBU med virkning fra 2013 til 2016, senere forlenget til å gjelde ut 2018. I brev av 20.9.17 fra LMD til fylkesmennene ble det gitt føringer for rullering av RBU.

RBU skal inneholde regionale planer og virkemidler for å fremme landbruksbasert næringsutvikling og målrette miljø- og klimaarbeidet. Programmet består av tre delprogram: *Regionalt næringsprogram* (RNP), *Regionalt miljøprogram* (RMP) og *Regionalt skog- og klimaprogram* (RSK). I Troms og Finnmark er det valgt å legge til et matjordprogram som et fjerde delprogram under RBU. I tillegg til de fire delprogrammene er det laget et overordnet RBU-program der utviklingstrekk for landbruket i regionen er beskrevet og der overordnede mål og satsingsområder trekkes frem og synergier trekkes mellom programmene.

Stortinget behandla nasjonal jordvernstrategi 08.12.2015, og fastsatte et mål om at årlig omdisponering av dyrka jord skal være under 4000 dekar. Målet skal nås gradvis innen 2020. Under punkt 4.7 i strategien, anbefales det fra regjeringens side at fylker som ikke har avklart jordverninteressene i en regional plan, utarbeider et strategidokument som sammenstiller og konkretiserer de nasjonale føringene for jordvernet.

Fylkeskommunenes *Regional plan for landbruk i Troms 2014-2025* og *Landbruksstrategier for Finnmark 2015-2020* er også førende dokumenter for matjordprogrammet.

1.2. Prosess

Arbeidet med utarbeidelse av RBU for Troms og Finnmark 2019-2022 ble ledet av ei styringsgruppe bestående av representanter fra faglagene, fylkeskommunene, Sametinget, kommunene, Innovasjon Norge og fylkesmennene i begge fylkene.

Styringsgruppa oppnevnte ei arbeidsgruppe for arbeidet med matjordprogrammet. Gruppa hadde representanter fra faglagene i begge fylkene, kommunene, NIBIO, fylkeskommunene og fylkesmennene. Fylkesmennenes representanter i arbeidsgruppa var sekretariat for arbeidet.

Programmet ble sendt på seks ukers åpen høring før det ble vedtatt av styringsgruppa desember 2018.

2. Status

Utviklingen av antall bruk i Norge generelt og Troms og Finnmark spesielt, har gått ned jevnt og trutt over flere tiår. Tidligere har jordbruksarealer i drift holdt seg på et stabilt nivå, mens arealer i drift nå har gått sterkt tilbake. For fylkene Finnmark og Troms er nedgangen på hhv. 5,9 % og 7,4 % fra 2008 til 2017, mens den er på 3,4 % for landet som helhet. I 2017 var ca. 62 % av jordbruksarealene i Troms og Finnmark i drift. Nærmere beskrivelse av utviklingen i landbruket i Troms og Finnmark fremgår av overordnet RBU.

Tabell 1. Antall dekar jordbruksareal (fulldyrka jord og innmarksbeite) som ble drevet aktivt i vekstsesongen.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Troms	258 119	254 354	353 327	247 843	239 261	240 794	236 817	236 487	236 429	239 044
Finnmark	97 300	96 953	93 950	94 649	95 470	93 371	94 126	92 217	92 465	91 471

Kilde: Landbruksdirektoratet

Noe av det viktigste for gårdbrukeren uansett hvor i landet gården ligger, er å ha tilstrekkelig arealgrunnlag og arealer som er lette å drive, og som gir mulighet for god og forutsigbar produksjon. Utfordringer som ofte møter bonden fra Troms og Finnmark, er omdisponering av jordbruksareal til andre formål, høy leiejordsandel, dårlig produksjon, avlingsskader og lange avstander mellom markene.

Andel leiejord pr. gårdbruker ligger i Troms og Finnmark på hhv. 58 % og 52 % i 2017. Høy leiejordandel kan igjen føre til at bonden investerer mindre i jorda, slik at markene etter hvert blir mindre produktive og mer ekstensivt drevet. En mye oppstykket teigstruktur, med lange, smale teiger langs kysten, der jordbruksarealene fra før av er begrenset, har ført til at hver enkelt bonde i gjennomsnitt har seks leieforhold.

Mer ustabil klima gjør at det å dyrke og ta vare på matjorda blir stadig viktigere, for å sikre matforsyning og beredskap, lokalt, nasjonalt og internasjonalt.

3. Hovedmål

Ta vare på matjorda for varig fremtidig matproduksjon og matforsyning i Troms og Finnmark.

For å nå dette målet vil vi i dette programmet peke på viktige utfordringer for matjorda i Troms og Finnmark i kapittel 4, og legge frem strategier for disse. De tilgjengelige virkemidlene er beskrevet i kapittel 5. Det finnes flere juridiske virkemidler som legger rammer for arealforvaltningen, blant annet med formål å ivareta landbrukets produksjonsarealer. Eksempler på dette er landbrukets særlover; jordloven, konsesjonsloven og odelsloven. Plan- og bygningsloven legger føringer på den generelle arealbruken, også landbruksarealer (omtalt i kapittel 6). Det finnes også økonomiske virkemidler f.eks. tilskudd til drenering og nydyrking (omtalt i kapittel 5). I tillegg kan landbruksnæringa og forvaltningen selv bidra med gode og målretta strategier og tiltak.

4. Satsingsområder

På bakgrunn av status og regionale utfordringer nevnt i kapittel 2, har arbeidsgruppa valgt ut disse satsingsområdene for matjordprogrammet for Troms og Finnmark:

- Jordvern
- Eiendomsstruktur og jordleie
- Driveplikt
- Nydyrking
- Agronomi

4.1. Jordvern

Mål: Sikre matjorda og unngå omdisponering av jordbruksareal til andre formål

Kun 3,7 % av landarealet i Troms og 1,1 % i Finnmark er jordbruksareal egnet for matproduksjon. Disse arealene er under press. I et langsiktig perspektiv er det viktig for fylket å kunne produsere mat på de arealene som er best egnet. Jordbruksarealene danner grunnlaget for å kunne produsere mat i hele landet og utvikle lokale matprodukter.

Tilgang på dyrka og dyrkbar jord er en utfordring og en avgjørende faktor for fremtidens landbruk i Troms og Finnmark. For å sikre stabil matproduksjon må minst mulig dyrket og dyrkbar jord omdisponeres til andre formål.

Omdisponeringsforbudet i jordloven legger opp til et strengt jordvern. Regjeringen har de siste årene flere ganger innskjerpet kommunenes ansvar for å ta vare på jordressursene i sin forvaltning etter plan- og bygningsloven og etter jordloven. Selv om forbudet mot nedbygging av dyrka og dyrkbar jord er klar, er utviklingen når det gjelder nedbygging urovekkende.

Plan- og bygningsloven er et nyttig redskap når landbrukets produksjonsarealer skal skjermes mot nedbygging. Den gir kommunen mulighet til å kartfeste hensynssoner.

Bruken av hensynssoner tar utgangspunkt i at kommunen selv vektlegger en sektorinteresse, definerer omfang og lokalisering av hensynet og utformer kartet. Hensynssoner utformes da etter kommunens vurderinger, behov og forutsetninger. Kommunen kan gi retningslinjer som vil ivareta hensynet til landbruksnæringen og som er tilpasset utfordringene for den aktuelle kommunen.

Regionale myndigheter kan gi råd om arbeidet basert på nasjonale forventninger tilpasset forholdene i fylkene. En regional landbruksplan vil kunne bidra til å klargjøre kommunenes handlingsrom og angivelser for utformingen og bruken av hensynssoner. For å få en enhetlig utforming av hensynssonene er det viktig at arbeidet forankres i en regional plan som vedtas av det nye Fylkestinget.

I *Regional plan for landbruket i Troms* fremgår det blant annet en planretningslinje som krever at landbrukets kjerneområder innarbeides i kommunenes samfunns- og arealplaner. Dette gir et klart signal om å sikre de sentrale driftsarealene og er et bidrag til en forutsigbar og langsiktig forvaltning av landbrukets ressursgrunnlag i kommunene.

Ved opprettelse av kjerneområde for landbruk i kommuneplanens arealdel, kan jordbruksarealer som ikke innbefattes av hensynssonen være mer utsatt for omdisponering. Det er derfor viktig å få frem at jordvernet, iht. jordloven, gjelder også for slike arealer.

Strategier

- Ny felles regional landbruksplan for Troms og Finnmark vedtas av Fylkestinget, der en innfører/viderefører planretningslinje for kjerneområder for landbruk som en hensynssone iht. PBL § 11-8c
- Revidere utdaterte kommuneplaner (arealdel og samfunnsdel)
- Kartlegge kjerneområder for landbruk som omfatter, dyrket mark, dyrkbar mark utmarksbeiter og innmarksbeiter
- Bruke oppdatert datagrunnlag som nettstedet *Kilden* til kartlegging av kjerneområder
- Kommunene prioriterer oppdatering av Gårdskart, med AR5, Landbruksregister og matrikkel
- Sette krav om erstatningsareal av tilsvarende kvalitet ved omdisponering i enkeltsaker
- Informasjon til kommunale og regionale politikere om betydningen av å sikre matjord
- Informasjonskampanjer som viser verdien av jordbruksarealene til matproduksjon og kulturlandskap
- Ved omdisponering av arealer med matjord bør matjordene flyttes til andre arealer der den kan brukes til matproduksjon
- Ved omdisponering av matjord bør det settes som vilkår at det dyrkes opp tilsvarende jord som det avlingspotensialet som er omdisponert.

Resultatmål

- Bidra til det nasjonale jordvernmålet ved å ikke omdisponere mer enn 180 daa dyrka jord årlig i planperioden 2019–2023
- Det totale dyrka arealet er ikke redusert
- Redusert nedbygging av dyrkbar jord
- Gårdskart, AR5/jordregister, matrikkel og landbruksregister er oppdatert og vedlikeholdes fortløpende i kommunene
- Alle kommunene har kartfestet landbrukets kjerneområder ved revisjon av kommuneplanens arealdel

4.2. Eiendomsstruktur og jordleie

Mål: Mer selveid jordbruksareal i drift og styrking av leieforholdene

En av hovedutfordringene for jordbruket i Troms og Finnmark er eiendomsstrukturen og en utstrakt jordleie. Gjennomsnittlig har hver gårdbruker seks ulike leieforhold, ofte på kortsiktige vilkår og med lange avstander fra eget tun. Kortsiktige avtaler medfører dårlig vedlikehold av arealene, det oppnås små avlinger og bøndene må høste større arealer enn nødvendig. Lang transport av fôr og gjødsel medfører økte kostnader i produksjonen og belastning på miljøet.

Som de fleste gårdbrukere i Norge er også gårdbrukerne i Troms og Finnmark avhengige av leid jord for å få tilstrekkelig med produksjonsarealer. Strukturendringene i jordbruket siden slutten av 1950-tallet, har ført til færre, men større gårdsbruk. Arealene ligger fortsatt fordelt på mange grunneiere, mens behovet for jordbruksarealer for det enkelte bruket har økt betraktelig. Det har vært en gradvis økning i andel jordbruksbedrifter med jordleie fra 13 % i 1959, til 31 % i 1979 og 67 % i 2016 i Norge

(SSB, Jordbrukstellingene 1959-2010 og beregna totalpopulasjon 2011-2016, Ruralis 2018). Man kan anta at eiendommer som har gått ut av drift, i stor grad leies ut til de resterende jordbruksforetakene, som dermed har fått muligheten til å øke sin produksjon. I Troms og Finnmark har vi den høyeste andel av jordbruksbedrifter med leiejord, hhv. 87 og 84 % (SSB, beregna totalpopulasjon 2016). Vi er også blant fylkene med høyest andel leid jordbruksareal i drift (63 og 51 %) av totalt areal i drift i fylkene.

Utbyggingsprosjekt på gårdsbruk er en langsiktig investering. Andelen leiejord utgjør som regel en stor del av arealgrunnlaget for en utbygging. Det kreves normalt leiekontrakter på inntil 10 år før finansiering gis. Kortsiktige leieavtaler skaper usikkerhet, både for utbygger og långivere.

Nedbetalingstiden på lån til utbyggingsprosjekter er normalt 20 til 25 år. Langsiktige lån er bare delvis nedbetalt når leieavtalene går ut. Ideelt sett burde leietiden vært tilnærmet like lang som nedbetalingstiden på lånene. Det ville vært lettere å få tilgang til langsiktige lån til finansiering av prosjekter med mer langsiktige leieavtaler. En praksis med leieavtaler opp mot 15 til 25 år vil kreve en holdningsendring, både hos utleiende, leiere (gårdbrukere) og forvaltning. En konsekvens av langsiktige leieavtaler på mer enn 10 år er at det oppstår konsesjonsplikt og krav om delingstillatelse.

Å legge til rette for mer langsiktige leieavtaler, samt større muligheter for å kjøpe arealer som ikke brukes av eier, er nødvendig for å utvikle landbruket i Troms og Finnmark til ei mer framtidsetta næring med finansieringsordninger som er tilpasset nedskrivningstiden på investeringene.

I Finnmark i 2016 utgjorde dyrka jord og innmarksbeite i drift festet fra Finnmarkseiendommen 11 045 dekar, ca. 12 % av jordbruksareal i drift.

Strategier

- Stimulere til raskere omsetning av landbrukseiendommer uten aktiv drift
- Målrette bruken av juridiske virkemidler som gjelder landbrukseiendommer
- Håndheve drivepliktbestemmelsene
- Kartlegge ledige jordbruksarealer
- Etablere jordbank i kommunene
- Oppfordre til frivillig jordbytte
- Stimulere til frivillige leieavtaler
- Kreve gode og langsiktige jordleieavtaler, som er bindende for utleier og leietaker
- Kommunalt fokus på muligheten for å selge tilleggsjord til nabobruk
- Interkommunalt samarbeid som mulig løsning på kapasitet- og kompetanseutfordringer i kommunal landbruksforvaltning

Resultatmål

- 5 % større andel jordbruksbedrifter som ikke er avhengig av leiejord
- 5 % større andel eid jordbruksareal i drift
- 70 % av jordleieavtalene har en avtaletid på minimum 10 år

4.3. Driveplikt

Mål: Øke andel jordbruksareal i drift

Klimaendringene medfører økt behov for ivaretagelse av godt drevet dyrka mark i hele landet. Driveplikten i Norge er regulert etter jordlovens § 8. Jf. jordloven er det driveplikt all jord innenfor en eiendom som er fulldyrka, overflatedyrka eller er innmarksbeite. Driveplikten påhviler eier i hele eierperioden. Driveplikten kan oppfylles enten ved at jorda drives av grunneier selv, eller ved bortleie.

Formålet med driveplikten er å sikre produksjon av mat, opprettholde jordas produksjonsevne og ivareta kulturlandskapet.

I 2017 ble det gjort endringer i jordloven som omhandler driveplikt. Endringene innebærer i hovedsak presisering av at driveplikten gjelder for hele eierperioden, større krav til leiekontrakten. Samtidig ble kommunens myndighet til å inngå avtaler om bortleie på vegne av grunneier fjernet.

De kravene som gjelder leiekontrakten er at den skal ha en varighet på minimum 10 år og at den skal være skriftlig. I tillegg må en kopi av avtale forelegges kommunen, slik at de kan kontrollere at vilkårene for bortleie etter jordloven er oppfylt. Kommunen har som nevnt med de siste endringer i jordloven ikke lenger myndighet til å inngå avtale om bortleie. Kommunen innehar likevel sanksjonsmyndighet og kan gi pålegg om bortleie eller pålegge tvangsgebyr, hvis pålegg om bortleie ikke overholdes.

Pålegg om driveplikt er lite brukt i Norge. I følge SSB så er det i årene 2015 til 2017 gitt totalt 19 pålegg om driveplikt i Norge. I Troms og Finnmark er det i samme tidsperiode gitt ett pålegg.

I Troms og Finnmark er ca. 62 % av tilgjengelig jordbruksareal i drift (Arealbarometer, NIBIO), og arealet minker årlig. Dette utgjør 327 000 dekar av totalt 526 000 dekar jordbruksareal, og betyr at 38 % av jordbruksarealene i Troms og Finnmark ikke drives. Nesten 200 000 dekar jordbruksareal er dermed ute av drift. Vi må anta at en liten andel av arealene drives uten at det søkes produksjonstilskudd. En stor andel av de brakke arealene ligger i områder hvor det ikke lenger finnes aktivt jordbruk, og såpass langt unna aktuelle leietakere at det er lite aktuelt å ta arealene i bruk.

I Finnmark har Finnmarkseiendommen (FeFo) en del dyrka og dyrkbare arealer som tidligere har vært festet til jordbruksformål. Disse kan nå reforderes til nye brukere.

Ved videre kartlegging av jordbruksarealer ute av drift er det viktig å kunne skille arealene på eiendomsnivå, slik at man har mulighet til å sortere eiendommene etter størrelse på jordbruksarealet. Store arealer vil være viktig å få drift på igjen, og vil da kunne identifiseres og prioriteres.

Jf. Trendundersøkelsen (Ruralis 2018) planlegger 50 % av de spurte gårdbrukerne i Finnmark og 38 % av de spurte gårdbrukerne i Troms å øke jordbruksarealet på bruket sitt de neste 5 årene.

Både i Troms og Finnmark er det startet prosjekt på matjord og driveplikt der det inngår følgende:

- informasjon til grunneiere om driveplikt, bl.a. signering av egenerklæring for å øke bevisstheten om rettigheter og plikter
- utarbeide rutiner til bruk for oppfølging av driveplikt i kommunene
- informere politikere om kommunens ansvar.

Strategier

- Håndheve lovverket knyttet til driveplikt og leiekontrakter i jordloven
- Følge opp prosjekter på matjord og driveplikt
- Kartlegge jordbruksarealer som er ute av drift
- Utarbeide karttekniske verktøy som gjøres tilgjengelig for alle

- Fordeling av FeFos ledige dyrka arealer til aktive gårdsbruk

Resultatmål

- Økt andel jordbruksareal i drift fra 62 % til 65 % i planperioden. Dette utgjør ca. 15 000 dekar.
- 70 % av FeFos ledige dyrka areal er tatt i bruk til aktive gårdsbruk

4.4. Nydyrking

Mål: Nydyrking skjer på en planmessig god måte og gårdbrukerne har tilstrekkelig areal for produksjonen

Undersøkelser (Ruralis 2018) viser at gårdbrukerne legger mer innsats i egen jord, og at den gjerne drives mer agronomisk riktig. En annen fordel ved å eie jorda selv er at jorda da vil kunne danne grunnlag for pantsikkerhet. En vanlig utfordring for bonden er at dyrket mark ligger spredt. Det er behov for en bedre arrondering av jorda, med kortere transportavstand og gjerne i tilknytning til driftssenteret. Igjen vil en høyere andel dyrka mark på egen eiendom kunne gi større forutsigbarhet ved fremtidig drift, også ved generasjonsskifte eller dersom eiendommen skulle selges.

Jf. statistikk fra Statistisk sentralbyrå (SSB) er det jevn aktivitet i nydyrkingen i Troms og Finnmark.

Tabell 2. Antall dekar nydyrket areal godkjent i Troms og Finnmark i perioden 2008-2017.

Fylke/år	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Sum
Troms	1 031	365	1174	662	316	612	733	913	837	1 142	7 785
Finnmark	416	284	611	315	393	563	215	252	420	310	3 779
Sum	1 447	649	1 785	977	709	1 175	948	1 165	1 257	1 452	11 564

Kilde: SSB

Jf. Ruralis' trendundersøkelse fra 2018 planlegger ca. 45 % av de spurte gårdbrukerne i Troms og Finnmark å øke gårdens dyrkede areal de neste fem årene. På landsbasis er det ca. 25 % som planlegger å øke dyrka areal.

Tilgang på tilstrekkelig areal kan også gi muligheter for å redusere kraftfôrforbruket, ved at en har mulighet til å bruke en større andel grovfôr. Dette kan gi økte muligheter for økologisk landbruk eller *grass-fed*-produksjoner. I områder der det er press på arealene eller der jordbruksarealene ligger spredt, kan nydyrking løse noen av disse utfordringene. Igjen kan økte jordbruksarealer styrke matforsyning og beredskap, lokalt, regionalt og nasjonalt.

Det er imidlertid viktig at dyrka jord som ligger brakk tas i bruk før nydyrking settes i gang. Å nydyrke et areal er et kostbart tiltak i forhold til å kjøpe areal som tilleggsjord. I tillegg er det ofte den jorda som er best egnet til jordbruk som allerede er dyrket. Som alternativ til kjøp av tilleggsjord, kan frivillig jordskifte være en god løsning. Gårdbrukere kan bytte jord, slik at begge brukene får arealer nærmere driftssenteret sitt. På denne måten kan en spare transportkostnader og få en bedre arrondering av arealene.

Når det er avklart at det er et behov for nydyrking i et område, bør tiltaket gjøres på en planmessig god måte. De store linjene i landskapet bør sikres, og ikke utfordres. Nydyrking bør rettes til områder egnet for jordbruksproduksjon. Viktige kulturminner og -miljøer og miljøverdier skal vurderes for bevaring.. Her inngår gamle kulturmarker som ugjødsle artsrike naturbeitemarker, slåttemarkar,

skogslåtter, kystlynghei og slåttemyrer. Det er ingen sentrale tilskudd til nydyrking, men flere kommuner velger å gi tilskudd fra sine næringsfond til slike tiltak.

Nydyrking kan medvirke til å redusere leiejordsandelen i fylket, og bedre arronderingen til den aktive bonden. Der et er mulig bør en prioritere fastmark fremfor myr nydyrking. Nydyrking av myr medfører en større grad av klimautslipp. I en del områder finnes det allikevel få alternativer, og myr kan være det eneste arealet som er tilgjengelig for nydyrking.

Det jobbes med forskrift om forbud mot nydyrking av myr. Hovedformålet med et mulig forbud er å redusere utslipp av klimagasser. Det forventes at forskrifta skal være ferdigstilt innen utgangen av 2018. I Troms og Finnmark er det mye myrområder som ansees som potensiell for nydyrking. Dersom det skulle bli et forbud, er det mye potensielt nydyrkingsareal som ikke vil kunne tas i bruk.

Rapporten *Grunnlag for prioritering av områder til nydyrking av myr* (Rapport nr. 151-2013. Bioforsk) gir en god oversikt over arealer til nydyrking pr fylke og pr. kommune. Rapporten gir også oversikt over driftsvilkår, arealtilstand og avstand til dyrket mark eller vei.

Strategier

- Kartlegge arealbehov
- Avsatte områder til nydyrking inkluderes i kommunale planer
- Helhetlig arealplanlegging på tvers av eiendomsgrenser
- Sette av erstatningsarealer som kompensasjon for omdisponerte arealer
- Frivillig jordskifte

Resultatmål

- Flere kommuner har avsatt arealer til nydyrking i kommuneplanens arealdel
- 5 % større andel eid jordbruksareal i drift (se *Eiendomsstruktur og jordleie* kap.6.1)
- Under 10 % av gårdbrukerne i Troms og Finnmark har lengre kjørevei enn 21 km til dyrka jord

4.5. Agronomi

Mål: Produktiv og bærekraftig jord- og plantekultur som gir gode og årssikre avlinger med høy kvalitet

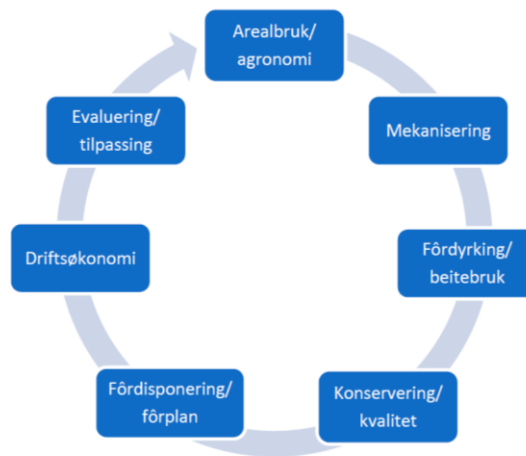
Høy andel leiejord bidrar til at gårdbrukeren i mindre grad investerer i jordbruksarealene (Ruralis 2018). En ny rapport fra Ruralis viser at bare 17 % av de spurte (414) planlegger investeringer på leid areal de neste fem årene, mens 49 % planlegger investeringer på eget areal.

Det går også frem av rapporter som er utarbeidet av AgriAnalyse (Rapport 4-2016) at en gjennomsnittlig melkebonde i Nordland bruker 15 dekar pr. årsku, mens tilsvarende tall for Troms er 24 dekar, og for Finnmark, 16 dekar. Leiejordandelen er ikke alene årsaken til den lave produktiviteten på eng i Troms, men det kan likevel være slik at når bonden investerer mindre i jorda, blir også den dårligere egnet til å takle ekstreme værforhold. God agronomi gjør jorda mindre sårbar for ekstrem tørke og nedbør, og minsker faren for overvintringsskader. Klimatiske forhold fører lettere til vinterskader og avlingssvikt dersom jorda ikke er tilstrekkelig drenert. Et fokus på agronomi er slik sett ekstra viktig i Troms og Finnmark. I sluttrapporten til prosjektet *Arktisk agronomi 2015-2017*, ledet av NIBIO, vises det til fire grunner til at god agronomi er særlig viktig i nord (18.04.2018):

1. Strukturendringer og klimaendringer er mer omfattende i nord enn i sør.
2. Dersom det arktiske landbruket skal framstå med høy kvalitet, særpreg og ha troverdighet, må produksjonen baseres på landsdelens egne fôrressurser.
3. Grovfôr er en stor kostnadsfaktor som dermed har stor betydning for totaløkonomien på mange bruk og dermed også hele primærproduksjonen og utbygd infrastruktur i det arktiske landbruket.
4. Lavere avling på grunn av kaldt klima gjør at bruk i Nord-Norge må høste større arealer for å oppnå samme totalavling som i sør.

Kompetanseheving innen grovfôrproduksjon her i nord, er som en konsekvens av dette av stor betydning for det arktiske landbruket. Rådgivingstjenesten med TINE, NLR og Landbruk Nord i spissen, vil være viktige aktører i dette arbeidet. I agronomiprojektet kom en fram til at det ofte er nødvendig med grovfôrstrategier på enkeltbruk, spesielt på utbyggingsbruk. Det er viktig at strategien tar for seg hele verdikjeden fra jord til fôrbrett og gjennom dyret. Til nå har ofte rådgivinga vært delt mellom fôring og fôrdyrking. Det er nå utviklet en modell som skal kunne benyttes som en pakkeløsning av TINE, NLR, Landbruk Nord m.fl.

En del arealer er i ferd med å gå ut av produksjon. Det kan være fordi det er vanskelig å komme til med dagens maskiner og utstyr, arealene ligger langt fra bruk i drift eller er til dels gjengrodd. Disse arealene kan det være mulig å få i drift med mer satsing på grasbasert produksjon, *grass-fed*.

Figur 1: Grovfôrstrategi, utgangspunkt for modell. Fra sluttrapporten «Arktisk agronomi – 2015-2017» (2018).

Strategier

- Bygge opp kunnskap om agronomi i alle ledd
- Etablere gode formidlingsarenaer og bruke moderne formidlingsverktøy
- Sikre tilgang til sorter tilpasset vårt nordlige klima nå og i fremtiden
- Bidra til mer og kostnadseffektiv, miljøvennlig drenering
- Ta i bruk areal som er i ferd med å gå ut av produksjon til grovfôrproduksjon og beite

Resultatmål

- Gode og årssikre avlinger med høy kvalitet og økt produksjon pr. dekar
- Antall forenheter pr dekar har økt
- Færre søknader om erstatning for klimabetingede avlingsskader

- Økt antall søknader om drenering

5. Virkemidler

Nedenfor vil vi kort nevne hvilke lover og styringsdokumenter m.m. som har særlig relevans for dette feltet.

5.1. Juridiske virkemidler

Jordloven

Jordlovas formål er å legge forholdene til rette slik at areal—og jordressursene kan brukes på den måte som er mest gagnlig for samfunnet og for dem som har sitt yrke i landbruket. Arealbruken skal være bærekraftig, hvor blant annet fremtidige generasjoner behov for jordbruksarealer og matproduksjon skal vektlegges. Flere bestemmelser i jordloven har som formål å verne jorda og ivareta kulturlandskapet. Blant annet jordloven § 9 som nedlegger et generelt forbud mot omdisponering av dyrka og dyrkbare arealer. Videre setter jordloven § 12 et forbud mot deling av landbrukseiendommer. Driveplikt av jordbruksareal etter jordloven § 8 er også et viktig virkemiddel for jordvern. Gjennom driveplikten opprettholdes produktive jordbruksareal og dette har innvirkning på den generelle landskapsutformingen. Det er også et viktig element i opprettholdelse av dagens kulturlandskap. Fritak/unntak fra disse pliktene/forbudene kan imidlertid på nærmere angitte vilkår innvilges.

Konsesjonsloven

Konsesjonsloven har som formål å regulere og kontrollere omsetningen av fast eiendom for å oppnå et effektivt vern om landbrukets produksjonsarealer og slike eier- og bruksforhold som er mest gagnlig for samfunnet. Hensikten med loven er å tilgodese: 1) fremtidige generasjoners behov, 2) landbruksnæringen 3) behovet for utbyggingsgrunn 4) hensynet til miljøet, allmenne naturverninteresser og friluftsinnteresser 5) hensynet til bosetting. Loven innehar en rekke virkemidler for å oppnå disse målene, for eksempel reglene om bo- og driveplikt.

Skogbruksloven

Loven har som formål å fremme en bærekraftig forvaltning av skogressursene gjennom aktiv lokal og nasjonal verdiskapning. Formålet er videre å sikre det biologiske mangfoldet samt ta hensyn til landskapet, friluftslivet og kulturverdiene i skogen.

Plan- og bygningsloven

Ny plan- og bygningslov ble vedtatt den 27. juni 2008. Plandelen trådte i kraft 1. juli 2009. Bygningsdelen trådte i kraft fra 1. juli 2010. Hovedprinsippene fra plan- og bygningsloven av 1985 videreføres. Men det er også innført nye virkemidler som blant annet skal styrke jordvernet og ivareta kulturlandskapet. Lovens formål er å fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner. Planlegging etter loven skal bidra til å samordne statlige, regionale og kommunale oppgaver og gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser.

Nydyrkingsforskriften

Formålet med nydyrkingsforskriften er å sikre at nydyrking skjer på en måte som tar hensyn til natur- og kulturlandskap. Det skal legges vekt på hensynet til miljøverdier som biologisk mangfold, kulturminner og landskapsbildet. Det skal for øvrig legges vekt på å sikre driftsmessig gode løsninger. Jf. forskriften kan nydyrking bare skje etter plan godkjent av kommunen. Planen skal utarbeides av

den som vil sette tiltaket i verk. Er nydyrking ikke iverksatt innen tre år etter at godkjenning er gitt, faller tillatelsen bort. For arealer over 50 dekar kreves konsekvensutredning jf. forskrift om konsekvensutredninger.

5.2. Økonomiske virkemidler

Tilskudd til drenering av jordbruksjord

Tilskudd til drenering av jordbruksjord ble gjeninnført i SMIL (Spesielle miljøtiltak i jordbruket) i 2013. Drenering bidrar til å øke produktiviteten av arealene og reduserer således utslippene pr. produsert enhet. Godt drenert jord slipper dessuten ut mindre lystgass enn vannmettet jord. Drenering er et godt klimatilpasningstiltak. God drenering reduserer faren for erosjon fra jordbruksarealer og bidrar på den måten til god vannkvalitet og et godt vannmiljø.

Jordbruksavtalen setter av midler til fylkene etter areal, hvor korn, potet og grønnsaker vektlegges dobbelt i forhold til andre arealer (gras). Fylkesmannen fordeler tilskuddet til kommunene som selv setter søknadsfrist. Vedtak om tilskudd fattes av kommunen, Fylkesmannen er klageinstans.

Tilskudd kan gi til foretak som drenerer et tidligere grøftet jordbruksareal eller planerte arealer. Det gis tilskudd til systematisk grøfting, profilering, omgraving på myr og avskjæringsgrøfting.

Tilskudd til nydyrking

Det finnes ikke nasjonale eller regionale tilskuddsordninger rettet mot nydyrking. En del kommuner har kommunale næringsfond eller primærnæringsfond der landbruksforetak kan søke om tilskudd til nydyrking.

Lån til nydyrking og tilleggsarealer

Innovasjon Norge kan gi lån til nydyrking og kjøp av tilleggsarealer gjennom ordningen *Investeringer i tradisjonelt landbruk, kjøp av eiendom og tilleggsareal*.